

FILOZOFICKÁ FAKULTA
UNIVERZITY KARLOVY
V PRAZE

Metodická příručka
verze 1.0

PhDr. Petr Janeček, Ph.D.

Terénní dokumentace folkloru

Ústav etnologie
Filozofická fakulta
Univerzita Karlova v Praze
2014

Tato publikace vznikla v rámci projektu Vnitřní soutěže FF UK pro Rozvojové programy na rok 2014 „E-learningová inovace folkloristických předmětů oboru Etnologie s akcentem na odbornou praxi studentů“.

Fotografie na obálce: Přední česká folkloristka Dagmar Klímová při terénním výzkumu slovenské menšiny v pohoří Mátra v Maďarsku v roce 1957.
Fotografický archiv Etnologického ústavu AV ČR, v.v.i. – pobočka Brno, Osobní fond Dagmar Klímová, signatura R 20.

© Petr Janeček, 2014

©Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2014

OBSAH

1. Úvod

2. Folkloristický terénní výzkum

Schéma folkloristického terénního výzkumu

Témata folkloristického terénního výzkumu

Pasportizace terénních dat

3. Metodická literatura

Elektronické zdroje

Metodické příručky

4. Teoretická literatura

Elektronické zdroje

Odborná periodika

Monografie

ÚVOD

Slovesný folklor patří k fenoménům, které zaujaly badatele v oblasti humanitních a společenských věd již v druhé polovině 18. století, tedy v období, kdy velká část těchto oborů ještě neexistovala v podobě svébytných vědeckých disciplín. Počátky vědeckého studia folkloru můžeme hledat jak v osvícenském studiu „lidových starožitností“, tak v preromantickém a především romantickém zájmu o „národní“ a „přirozenou“ tvorbu šířenou ústním podáním. Tyto intelektuální a duchovní proudy daly – v kombinaci s dobovým nacionalismem a zájmem o původní podobu (indo)evropských kultur – na počátku 19. století vzniknout svébytné badatelské orientaci, která se zprvu mohutně rozvíjela především v zemích střední a severní, ale i západní a východní Evropy.

První století folkloristických studií bylo díky vlivu mytologické školy Jacoba (1785-1863) a Wilhelma (1786-1859) Grimmů a pozdějších přístupů nejrůznějších přírodních a srovnávacích mytologických škol, popřípadě evolucionistické antropologie, orientováno výrazně *historicky* a *komparativně* s důrazem na rekonstrukci (hypotetických) původních podob mytologie s důrazem na historické prameny a transkulturní srovnávací hledisko. Určitou progresivní výjimku tvořily synchronněji laděné přístupy některých mytologů jako byl Wilhelm Mannhardt (1831-1880), které do folkloristických bádání vnesly požadavek důkladného terénního výzkumu recentních orálních podání v jejich dobovém společenském kontextu.

„Zlatý věk“ prozaické folkloristiky nastává s pádem antropologického evolucionismu na přelomu 19. a 20. století, kdy se tento obor především díky finské *historicko-geografické škole* emancipuje jako svébytná disciplína zaměřená na komparativní studium orálních textů, stojící na pomezí humanitních a sociálních věd. Vedle její emancipace jako samostatného akademického oboru v jednotlivých národních akademických tradicích folkloristika od té doby také často koexistuje v historických aliancích s příbuznými obory, jako je *etnologie/etnografie* (střední a severní Evropa), *kulturní a lingvistická antropologie* (USA), *literární věda* (Rusko) či nejrůznější *filologické disciplíny*.

I přes své úctyhodné stáří ale studium folkloru rozhodně nepatří k badatelským orientacím moderních antropologických věd, které je možné považovat za překonané. Tradiční folkloristický důraz na studium *textů*, typický pro folkloristická studia první poloviny 20. století – od neodifuzionistického migracionismu přelomu století přes funkční strukturalismus 20. a 30. let, transkulturní komparativní klasifikační projekty 50. let až k strukturalistickým přístupům 60. let – totiž od 70. let nahradil výrazný badatelský zájem o jejich *kontexty*. Ten se nejvýrazněji projevil především v badatelské reflexi individuální kreativity folklorních interpretů a narátorů, v podobě studia performance rozvíjeného americkou texaskou školou, ale i v přístupech psychoanalytické (především freudiánské a jungiánské) i feministické folkloristiky, sémioticky orientované ruské folkloristiky (včetně pozdějších studií post-folkloru) nebo ve výzkumech současných pověstí a fám, které se teoreticky a metodologicky inspirovaly v oblasti sociologie a kulturních studií. Jak trefně poznamenává britská antropoložka Ruth Finneganová (*1933), studia folkloru vždy citlivě reagovala na obecnější proměny antropologického myšlení (v druhé polovině 20. století především v souvislosti s posunem zájmu badatelů od studia *funkce* k studiu *významu*). V posledních letech se tak jedná o stále aktivněji rozvíjenou badatelskou orientaci, a to nejen v oblasti etnologických a antropologických věd.¹ Zájem o studium folkloru totiž v poslední době projevuje celá řada dalších humanitních a společenských disciplín, reagujících na aktuální badatelskou citlivost na problematiku jazyka, kulturních dimenzí textů a kolektivní paměti, způsobenou diskursivními proměnami lingvistického, ale především kulturního a mnemonického obratu, výrazného především v historických a literárních vědách.²

1 Finnegan, Ruth: *Oral Traditions and the Verbal Arts. A Guide to Research Practices*. Association of Social Anthropologists Research Methods in Social Anthropology Volume No. 4. London: Routledge 1992, s. 1.

2 Kõresaar, Ene: *Concepts around Selected Pasts: On 'Mnemonic Turn' in Cultural Research*. *Folklore. Electronical Journal of Folklore* 57/2014, s. 7-28.

Zajímavou historickou předností folkloristiky je i skutečnost, že je první antropologickou disciplínou (a mimochodem, zřejmě prvním humanitní disciplínou vůbec), která v duchu jakéhosi kulturního proto-relativismu poprvé v dějinách západního myšlení přišla s myšlenkou *plurality kultur* (zprvu kultury vysoké a kultury lidové), a především první disciplínou, která opustila tradice kabinetního akademického bádání a vydala se za sběrem folklorních textů do *terénu*, tedy prováděla činnosti dnes označované jako *terénní výzkum*.³

Předkládaná stručná příručka, připravená v rámci projektu *Vnitřní soutěže FF UK pro Rozvojové programy na rok 2014*⁴ si klade za cíl rámcově seznámit studenty etnologie s terénní prací v rámci folkloristiky, která tvoří – jak bylo naznačeno výše – jednu z historicky významných etnologických/antropologických subdisciplín a zároveň obor, který má dlouholeté zkušenosti s prací v terénu.

Příručka je primárně určena studentům prvního ročníku oboru *Etnologie* (především posluchačům prolegomenálního kurzu *Úvod do folkloristiky*), pro které slouží jako návodný text pro seminární část výuky. Část informací v ní obsažených může být využitelná i pro studenty vyšších ročníků, popřípadě zájemce z příbuzných studijních zaměření. Vzhledem k zaměření příručky na terénní dokumentaci izolovaných orálních textů, tedy empiricky registrovatelných prvků zjevné, behaviorální *expresivní kultury*, mohou být informace v ní obsažené využitelné i při přípravě projektů zaměřených na komplexnější etnografický terénní výzkum, tak jak je chápán v dnešních sociálních vědách. Některé informace uvedené v příručce (především komentovaná literatura v jejím závěru) může být užitečná i pro zájemce z institucí, které se folkloru nějakým způsobem profesně či zájmově věnují (muzea a další paměťové instituce, neziskové organizace a spolky, školská a vzdělávací zařízení, popřípadě orgány státní správy a samosprávy podílející se na implementaci Státní podpory tradiční lidové kultury a dalších dokumentů).

Předkládaná příručka nemůže být chápána jako souhrnný metodický návod k provádění folkloristického terénního výzkumu. V úzké návaznosti na elektronické informační zdroje, knihovní fond a materiální zázemí (nahrávací zařízení/diktafony, notebook) volně dostupné na Ústavu etnologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze spíše představuje jakýsi *komentovaný „návod k použití“* související odborné literatury (s důrazem na českou, anglickou a německou) a technických zařízení; návod k použití, který je navíc každým akademickým rokem neustále inovován na základě (sebe)reflexe seminární části výuky a studentských terénních projektů na Ústavu etnologie FF UK.

3 Janeček, Petr: Texty a kontexty. Několik poznámek k postavení slovesné folkloristiky mezi evropskou etnologií a kulturní antropologií. *Národopisná revue* 19/4, 2009, s. 235-239.

4 Projekt s názvem E-learningová inovace folkloristických předmětů oboru Etnologie s akcentem na odbornou praxi studentů (číslo projektu 23606225) byl realizován v roce 2014. Vedle této pravidelně aktualizované příručky byla v jeho rámci zakoupena i sada kvalitních nahrávacích zařízení (diktafonů) s příslušenstvím a notebook pro potřeby studentských výzkumů, série zahraničních metodických příruček věnovaných folkloristickému terénnímu výzkumu, a vytvořena multimediální sekce internetových stránek Ústavu etnologie FF UK určená pro prezentaci studentských zpráv a dokumentů z výzkumu. Více informací viz:

<http://etnologie.ff.cuni.cz/sber-folkloru>

2. FOLKLORISTICKÝ TERÉNNÍ VÝZKUM

Zrod folkloristiky jako svébytné vědecké disciplíny je do značné míry spjat s realizováním terénního výzkumu, *tedy dokumentace, analýzy a interpretace ústně šířených textů přímo od jejich vypravěčů.*

Spojení dvou klíčových konceptů *textu* a *vypravěče* představuje základní a stabilní premisu všech folkloristických terénních výzkumů; forma i obsah těchto výzkumů se totiž historicky značně proměňovaly (a proměňují se i nadále). Na nejobecnější rovině tyto proměny charakterizuje odlišná míra důrazu kladená na dokumentaci *kontextů folklorních textů*. Tyto kontexty mohly a mohou být chápány nejen jako osoba samotného vypravěče (včetně jeho vypravěčského stylu, osobnostních charakteristik, a biografie), ale i jako širší historické, sociální a kulturní zázemí zkoumaných textů. V posledních desetiletích bývá při výzkumech folklorního kontextu kladen důraz i na osobu samotného badatele, která má na proces terénního výzkumu často daleko výraznější vliv, než si byli folkloristé 19. a první poloviny 20. století ochotni připustit.

Folkloristický terénní výzkum se ve svých základních konturách výrazně neliší od *etnografie*, tedy terénního výzkumu běžně praktikovaného v etnologii, respektive sociální a kulturní antropologii. Pokud je prováděn v „přirozeném“ sociálním a kulturním kontextu a „spontánních“ situacích dokumentovaných pomocí zúčastněného pozorování, a pokud zohledňuje širší kontext folklorních textů, je s etnografií prakticky zaměnitelný.⁵

Folkloristé ale díky své specializaci často dokumentují orálně transmitované texty v *badatelem jasně definovaných a vytvářených situacích řízeného rozhovoru* pomocí přesně definovaných otázek po předmětu jeho zájmu. Folkloristické terénní projekty tak mohou vedle etnografie využít celou řadu dalších kvalitativních i kvantitativních badatelských přístupů a metod a technik běžně využívaných v etnologii; jejich souhrn je studentům oboru Etnologie prezentován v úvodních kurzech *Metody a techniky terénního výzkumu* a *Terénní výzkum*; popřípadě v doporučené literatuře k tématu.⁶

5 Herzfeld, Michael: Folklore. In: Barnard, Alan – Spencer, Jonathan (eds.): Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology. London – New York: Routledge, 2002, s. 237.

6 Problematice folkloristického terénního výzkumu se relativně podrobně věnuje například Janeček, Petr: Etnografický výzkum. In: Doušek, Roman (ed.): Úvod do etnologického výzkumu. Brno: Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, 2014, s. 11-119.

SCHÉMA FOLKLORISTICKÉHO TERÉNNÍHO VÝZKUMU

Každý folkloristický terénní výzkum (stejně jako každý terénní výzkum/etnografie) by měl v ideálním případě probíhat podle následujícího schématu. Detailní informace k jednotlivým fázím výzkumu jsou prezentovány v seminární části výuky kurzu *Úvod do folkloristiky*, popřípadě jsou k dispozici v komentované literatuře v závěru tohoto textu:

1. Návrh projektu

- a) Definice tématu výzkumu
- b) Definice terénu výzkumu
- c) Teoretická příprava
- d) Formulace badatelské otázky (otázek)
- e) Výběr metod a technik výzkumu

2. Terénní práce / Etnografie

- a) Dokumentace folklorních textů v souvislosti se zvoleným tématem ve zvoleném terénu pomocí zvolených metod a technik výzkumu
- b) Pasportizace folklorních textů

3. Analýza

Kódování folklorních textů:

- a) Doplnková pasportizace folklorních textů
- b) Kontextuální analýza dokumentovaných textů
- c) Obsahová analýza dokumentovaných textů

4. Interpretace

TÉMATATA FOLKLORISTICKÉHO TERÉNNÍHO VÝZKUMU

Témata folkloristického výzkumu se neustále proměňují nejen vzhledem k rozličným badatelským preferencím, ale především vzhledem k dobovým proměnám širších etnologických paradigmat. Vedle tradiční badatelské kombinace „žánr+prostor“, tedy terénní dokumentace určitého folklorního žánru na určitém území (např. pověsti *Horní Břízy*, pověsti *Podbrdská*), která je vzhledem ke své náročnosti vhodná spíše pro rozsáhlejší projekty typu bakalářských či diplomových prací, se pro účely menších projektů nabízejí drobnější témata chápaná spíše jako *výzkumné sondy* do určité problematiky. Následující témata například z vlastní iniciativy dokumentovali v rámci svých seminárních prací a dílčích projektů studenti etnologie/antropologie v Praze, Brně a Plzni v letech 2010-2014:

Tematické cykly

Dokumentace specifických kulturních tematických cyklů ať už v rámci jednoho folklorního žánru (anekdoty, fámy, pověsti) nebo napříč různými žánry patří k populárním folkloristickým přístupům; mohou napomoci i při dokumentaci širších *kulturních témat* či *kulturních domén* typických pro danou kulturu.

Tematické cykly mohou klást důraz např. na:

xenofobní a rasistické kulturní stereotypy

- anticigánské (protiromské) anekdoty
- protimuslimské fámy a anekdoty
- fámy o údajných zneužitelích dávek státní sociální podpory
- současné pověsti o kontaminacích jídla v čínských a vietnamských restauracích

lokální patriotismus a regionální rivalitu

- anekdoty o Pražácích a Brňácích
- anekdoty o Ostravácích
- anekdoty a škádlivky o Lanžhočanech

kulturní stereotypy šířené masovými komunikačními médii a populární kulturou

- anekdoty o Somálcích
- anekdoty o Chucku Norrisovi
- anekdoty o „matfyzácích“ (studentech matematicko-fyzikálních fakult)
- duchařské povídky inspirované popkulturní koncepcí nadpřirozena

Subkulturní a profesní repertoáry

Alternativu představuje dokumentace folklorního repertoáru určité kulturně a sociálně specifikovatelné skupiny. Folkloristický výzkum v soudobé komplexní společnosti se většinou zaměřuje na dokumentaci folkloru určitých profesí a subkultur:

folklorní repertoár spjatý s určitou profesí

- vyprávění a ustálená rčení řidičů městské hromadné dopravy v Praze
- duchařské povídky průvodců na hradech a zámcích
- varovné pověsti a pověry příslušníků profesionální armády
- humorné pověsti IT pracovníků o hloupých uživateliích
- pověsti, fámy a anekdoty vysokoškolských studentů v Brně

folklorní repertoár subkultur a volnočasových hnutí

- varovné pověsti a pověry neprofesionálních hráčů ledního hokeje v Plzni
- démonologické pověsti ruských horolezců
- anekdoty a vyprávění ze života volnočasových pilotů
- pověsti a fámy šermířů a LARPerů v Brně
- tramské anekdoty a humorné pověsti

Sociálně a lokálně definované cykly

Folkloristická studia ve svých počátcích často definovala předmět svého studia kombinací sociálních a geografických kritérií: zkoumala tak folklor určitého národa, etnika či obyvatel určité lokality. V modernizované podobě je tento přístup použitelný i dnes, přičemž výjimkou nebývá ani výzkum specifických rodinných tradic:

- strašidelné pověsti a nápisový folklor pražského rockového klubu
- nápisový folklor brněnských čajoven
- místní pověsti a strašidelné historky letního tábora na Plzeňsku
- etiologické a místní pověsti letního tábora v Rusku
- duchařské historky konkrétní širší rodiny na Karlovarsku

Folklorní texty spjaté s konkrétní performancí

Folklor je součástí širšího celku lidské kultury, konkrétně *expresivní kultury*, tedy jejích behaviorálních, empiricky dokumentovatelných projevů. Často je proto dokumentován v souvislosti s příbuznými expresivními fenomény, jako jsou přechodové rituály, festivity, zvyky a obyčeje:

- rituály vyvolávání duchů u plzeňských dětí
- svatební pověry na jihovýchodní Moravě
- pověsti a humorná vyprávění spjatá s metalovými a rockovými festivaly v ČR

PASPORTIZACE TERÉNNÍCH DAT

Níže uvádíme standardní metodu základní pasportizace prozaických folklorních dat dokumentovaných v terénu, která si všímá dvou klíčových aspektů terénních dat, tedy jejich *textu* i *kontextu*, a zároveň ponechává prostor pro jejich rámcovou analýzu. Detailní informace k metodice folkloristické pasportizace, včetně pravidel folkloristického zápisu orálně tradovaných textů a dokumentace jejich kulturního a sociálního kontextu, jsou prezentovány v seminární části kurzu *Úvod do folkloristiky* a dalších folkloristických kurzech.

TEXT

Folkloristický zápis textu, v případě delších textů získaných v audio podobě pouze jejich stručná sumarizace

KONTEXT

- a) Iniciály, rod, rok narození, vzdělání, povolání, bydliště narátora (ideálně co nejpodrobněji)
- b) Lokalita pořízení textu (ideálně co nejpodrobněji)
- c) Datum a čas pořízení textu (ideálně co nejpodrobněji)
- d) Kontext vypravěčské situace (spontánní, řízený rozhovor, apod.)
- e) Přibližná doba trvání obeznámenosti narátora s textem, odkud narátor slyšel daný příběh

ANALÝZA

Badatelova analýza, popřípadě i interpretace významu textu, s důrazem na registraci nativní/emické interpretace a motivace jeho interpreta k jeho šíření

Příklad pasportizace:

Zabetonovaný Cikán (současná pověst)

TEXT

Sumarizace delšího audiozáznamu:

Když se někdy za minulého režimu stavěla Slapská přehrada, jeden opilý cikánský dělník spadl do rozdělaného betonu a zatusnul v něm. Zkoušeli ho vyndat, nešlo to.

Aby nebyla poškozena pověst významné stavby socialismu, byl narychlo zaživa zalit několika tunami betonu a všechny stopy zahlazeny.

KONTEXT

- a) K. M., žena, 1980, VŠ, personalistka, Praha.
- b) Kavárna Kabinet, Praha 6 – Bubeneč.
- c) 17. 10. 2006, 21:00-21:30 hod.
- d) Vyprávěno spontánně během běžné konverzace při debatě o historkách z „vody“.
- e) Vypravěčka naraci slyšela od svého otce, zemědělského inženýra z Rakovníka, jehož kolega, stavební inženýr, byl prý tehdy „u toho“. Naraci vnímá podobně jako její otec jako potenciálně realistickou („no stát se to v tý době klidně mohlo...“).

ANALÝZA

Vypravěčka považuje daný příběh v prvním plánu za zábavnou semireálnou historku spjatou s konkrétní lokalitou, v druhém plánu pak za naraci symbolicky demonstrující její negativní postoj k praktikám bývalého politického režimu. Více viz Janeček, Petr: *Černá sanitka: Druhá žeh, Praha 2007, s. 117-119.*

3. METODICKÁ LITERATURA

Tato klíčová sekce příručky přináší stručné anotace metodické literatury týkající se folkloristické terénní práce aktuálně dostupné v knihovně Ústavu etnologie FF UK, seřazené jak dle její *fyzické*, tak *jazykové dostupnosti* (od českojazyčných textů přes anglickojazyčné až k německy psané literatuře) a především *praktické využitelnosti* pro domácí studentské terénní projekty. Seznam literatury je průběžně aktualizován o nové knihovní akvizice a výhledově bude doplněn i o tituly v dalších jazycích (např. ruština, francouzština, polština...).

ELEKTRONICKÉ ZDROJE

Volně dostupná internetová antologie externích metodických textů k terénní dokumentaci folkloru je k dispozici ke stažení na internetových stránkách Ústavu etnologie FF UK na: <http://etnologie.ff.cuni.cz/sber-folkloru/internetov%C3%A9-zdroje-k-ter%C3%A9nn%C3%AD-dokumentaci-folkloru>

Obsahuje následující texty ve formátu .pdf:

Bartis, Peter:

Folklife and Fieldwork. An Introduction to Field Techniques.

Washington: Library of Congress, 2002.

Volně dostupná publikace vydaná American Folklife Center (součást *Smithsonian Institution*) se soustřeďuje především na problematiku technik terénní dokumentace folkloru.

Sims, Martha C.- Stephens, Martine:

Living Folklore. An Introduction to the Study of People and Their Traditions.

Logan: Utah State University Press, 2005.

Úvodní kapitola vysokoškolské příručky pro americké studenty folkloristiky; plná verze dostupná v knihovně ÚE FF UK (viz níže).

Polčák, Radim – Šavelka, Jaromír – Koščík, Michal – Myška, Matěj:

Vybrané právní otázky etnologického výzkumu.

Edice Etnologické příručky 3. Brno: Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, 2013.

Jedna z metodických příruček vytvořených Ústavem evropské etnologie FF MU v Brně, primárně určené pro studenty etnologie, které jsou dostupné na: <http://www.phil.muni.cz/wuee/home/prirucky-pro-studenty>

Pohunek, Jan – Janeček, Petr – Votruba, Adam:

Metodická příručka ke sběru folkloru. Metodický materiál s návodem ke sběru folkloru 20. století pomocí rozhovorů s pamětníky.

Praha: Národní muzeum, 2014.

Metodická příručka primárně určená pro učitele středních a základních škol dokumentující folklorní texty vztahující se k českým a československým dějinám 20. století, vytvořená v rámci projektu Národního muzea *Dotkni se 20. století!* dostupného na:

<http://www.dvacatestoleti.eu/antologie-zvuku-a-folkloru/>

<http://www.dvacatestoleti.eu/antologie-lidove-slovesnosti/>

Pohunek, Jan – Janeček, Petr – Votruba, Adam:

Folklor 20. století. Doprovodný výukový materiál vysvětlující základní žánry folkloru 20. století.

Praha: Národní muzeum, 2014.

Stručný abecedně řazený průvodce jednotlivými folklorními žánry typickými pro české prostředí 20. století, vytvořený v rámci projektu Národního muzea *Dotkni se 20. století!*

Pohunek, Jan – Janeček, Petr – Votruba, Adam:

Antologie folkloru 20. století. Doprovodný výukový materiál k dějinám 20. století.

Praha: Národní muzeum, 2014.

Chronologicky řazené příklady různých folklorních textů typických pro české prostředí 20. století, vytvořený v rámci projektu Národního muzea *Dotkni se 20. století!*

Korb, Anu:

On Factors Affecting Folkloristic Fieldwork: On the Example of Estonians in Siberia.

Folklore. Electronic Journal of Folklore 27/2004

Příkladová studie seznamující na konkrétním příkladě s celou řadou problémů folkloristického terénního výzkumu. Převzata z internetových stránek časopisu *Folklore. Electronic Journal of Folklore* dostupných na: <http://www.folklore.ee/folklore/>

Klímová-Rychnová, Dagmar:

Hodnota a hodnověrnost terénního výzkumu lidové prózy.

Zpravodaj koordinované sítě vědeckých informací pro etnografii a folkloristiku.

Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV - Oborové středisko vědeckých informací, 1966.

Historická, ale stále zajímavá studie prezentující dobové výrazné nároky na metody a techniky folkloristického terénního výzkumu, které jsou v leccem aktuální dodnes.

METODICKÉ PŘÍRUČKY

Doušek, Roman:

Úvod do etnologického výzkumu.

Brno: Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, 2014.

První moderní česká etnologická příručka seznamuje začínající studenty s etnografickým, archivním, muzejním a archeologickým výzkumem. První kapitola věnovaná etnografickému výzkumu se relativně podrobně zabývá i folkloristickým výzkumem, kterému jsou věnovány i příklady návrhu a realizace etnografického výzkumu, osnovy polostrukturovaného rozhovoru a terénních poznámek – pasportizace etnografických dat.

Signatura v knihovně FF UK: Etn-B-729a; Etn-B-729b

Pospíšilová, Jana – Uhlíková, Lucie:

Folklor dětí a jeho etnologický výzkum. Metodologická příručka.

Brno: Etnologický ústav AV ČR, v.v.i. – pracoviště Brno, 2014.

První česká moderní příručka zaměřená na dokumentaci, analýzu a interpretaci soudobého dětského folkloru obsahuje i řadu cenných praktických i teoretických informací i pro začínající badatele zabývající se dnešním folklorem obecně.

Signatura v knihovně FF UK: Etn-A-135

Nosková, Jana:

Biografická metoda a metoda orální historie. Na příkladu výzkumu každodenního života v socialismu.

Brno: Etnologický ústav AV ČR, v.v.i. – pracoviště Brno, 2014.

Dovedně vystavěná příručka se věnuje odlišné tematice jen na první pohled; mnoho cenných informací využitelných pro dokumentaci folkloru obsahují například kapitoly věnované etice výzkumu či transkripci dokumentovaných textů.

Signatura v knihovně FF UK: Etn-A-136

Toncrová, Marta – Uhlíková, Lucie:

Terénní výzkum etnokulturních tradic. Metodologická příručka.

Brno: Etnologický ústav AV ČR, v.v.i. – pracoviště Brno, 2014.

Prakticky laděná příručka se, podobně jako ta výše zmíněná, věnuje jiné tematice jen na první pohled; přináší řadu cenných obecných i konkrétních inspirací pro folkloristickou terénní práci v prostředí dnešní České republiky.

Signatura v knihovně FF UK: Etn-A-132

Schoemaker, George H.:

The Emergence of Folklore in Everyday Life. A Fieldguide and Sourcebook.

Bloomington: Trickster Press, 2008.

Prakticky laděná metodická příručka určená pro začínající studenty, sepsaná s podporou těch zkušenějších; je primárně zaměřena na americké prostředí, a obsahuje i trojici ukázkových studentských projektů.

Signatura v knihovně FF UK: Etn-B-726

Goldstein, Kenneth S.:

Guide for Fieldworkers in Folklore.

Toronto: Gale Group, 1974.

Jedna z prvních moderních metodických příruček folkloristické terénní práce z pera předního představiatele americké terénní folkloristiky je dodnes použitelným, prakticky laděným návodným textem.

Signatura v knihovně FF UK: Etn-B-636a; Etn-B-636b

Sims, Martha C. – Stephens, Martine:

Living Folklore. An Introduction to the Study of People and Their Traditions.

Logan: Utah State University Press, 2005.

Moderně pojatá americká metodická příručka se zabývá i soudobou folkloristickou terminologií a teorií, které nutně rámuje všechny typy folkloristických terénních výzkumů; obsahuje i příklady čtyř studentských projektů v tematickém rámci široce chápané anglosaské folkloristiky.

Signatura v knihovně FF UK: Etn-B-725

McCurdy, David W. – Spradley, James P. – Shandy, Dianna J.:

The Cultural Experience: Ethnography in Complex Society.

Long Grove: Waveland Press, 2005.

Návodně koncipovaná příručka primárně určená pro začínající studenty kulturní antropologie, kteří plánují provádět své výzkumy v soudobé západní komplexní společnosti, je v mnoha aspektech využitelná i pro folkloristické projekty; inspirativní může být i sekce věnovaná studentským etnografiím.

Signatura v knihovně FF UK: Etn-B-724

Finnegan, Ruth:

Oral Traditions and Verbal Arts. A Guide to Research Practices.

London: Routledge, 1992.

Dovedně sestavená metodická příručka přední britské sociální antropoložky, která je unikátní především v tom, že je psána z pohledu sesterské sociálněvědní disciplíny, zaměřené primárně na studium mimo-evropských kultur, která konceptualizuje ústní tradice a slovesné projevy poněkud širěji než evropská etnologie a folkloristika.

Signatura v knihovně FF UK: Etn-F-1784

Jackson, Bruce:

Fieldwork.

Urbana: University of Illinois Press, 1987.

Jacksonova publikace není zcela návodným textem, ale daleko spíše cennou sumarizací dlouholetých zkušeností amerického terénního folkloristy s mnoha praktickými, společenskými i etickými problémy, které mohou nastat během folkloristického terénního výzkumu, ilustrovanými na desítkách příkladů přímo z terénu.

Signatura v knihovně FF UK: Etn-B-727

Georges, Robert A. – Jones, Michael O.:

People Studying People. The Human Element in Fieldwork.

Berkeley: University of California Press, 1980.

Inovativně a zároveň osobně laděná příručka zabývající se na řadě konkrétních příkladů z praxe osobní, reflexivní stránkou (nejen) folkloristického terénního výzkumu.

Signatura v knihovně FF UK: Etn-B-723

Bose, Alexandra von:

Feldforscher über Feldforschung. Probleme und Methoden der ethnologischen Feldforschung.

Frankfurt am Main: Johann-Wolfgang-Goethe-Universität, 1990.

Velice stručný text obecně sumarizující problematiku etnologického terénního výzkumu.

Signatura v knihovně FF UK: Etn-B-756

4. TEORETICKÁ LITERATURA

Při výběru vhodného tématu folkloristického výzkumu je na místě seznámit se s aktuálním stavem oboru důkladným prostudováním širě jeho současné odborné produkce. Zatímco obecné seznámení s problematikou folkloru v českém jazyce přinášejí přehledové práce jako Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska (2007), Malý etnologický slovník (2011), popřípadě starší, ale stále použitelné texty jako Československá vlastivěda. Díl III. Lidová kultura (1968) a Československá vlastivěda (1933), následující sekce stručně sumarizuje nejvýznamnější novější informační zdroje nejrozšířenějším způsobem se týkající folkloristického terénního výzkumu, seřazené dle jejich dostupnosti:

ELEKTRONICKÉ ZDROJE

Open Folklore

<http://www.openfolklore.org/>

Nejrozsáhlejší internetový zdroj volně dostupných akademických textů týkajících se folkloru, vytvořený ve spolupráci American Folklore Society s knihovnami Indiana University v americkém Bloomingtonu.

Elektronická knihovna Národního ústavu lidové kultury

<http://www.nulk.cz/Informace.aspx?sid=132>

Kolekce volně dostupných českojazyčných textů týkajících se tradiční lidové kultury českých zemí, včetně celé řady významných periodických (např. Český lid, Národopisný věstník, Národopisné aktuality) i neperiodických publikací.

Elektronická knihovna Ústavu evropské etnologie FF MU

<http://www.phil.muni.cz/wuee/home/Links/elektronicka-knihovna/>

Kolekce významných (především historických) textů z oblasti české etnologie; nadřazené odkazy propojují s dalšími typy informačních zdrojů, včetně příruček pro studenty etnologie.

ODBORNÁ PERIODIKA

[Přístupná zdarma online](#)

Folklore Fellows Network

<http://www.folklorefellows.fi/>

Pravidelný zpravodaj vydávaný historicky nejvýznamnější mezinárodní folkloristickou vědeckou společností Folklore Fellows, založenou v roce 1907 ve Finsku předními evropskými folkloristy, proslulou především svou edicí Folklore Fellows Communications (FFC), a vydávající standardní katalogy folklorní prózy mnoha národů, etnik a kultur. Dostupné v angličtině ve formátu .pdf.

ISFNR Newsletter

<http://www.isfnr.org/>

Zpravodaj mezinárodní organizace International Society for Folk Narrative Research (ISFNR), sdružující většinu předních světových folkloristů a pravidelně pořádající nejrozsáhlejší mezinárodní folkloristické konference.

Folklore. An Electronical Journal of Folklore

<http://www.folklore.ee/folklore/>

Jeden z prvních nejen folkloristických, ale i obecně humanitních časopisů vycházejících plně online (od

roku 1996) je vydáván v anglickém jazyce v Estonsku s přispěvateli a redakční radou z celého světa.

Foafale News. Newsletter of International Society for Contemporary Legend Research

<http://www.folklore.ee/FOAFtale/>

Pravidelný newsletter mezinárodní folkloristické společnosti věnované výzkumu současných pověstí, fám a moderního folkloru obecně.

Přístupná s omezením

Fabula. Zeitschrift für Erzählforschung - Journal of Folktale Studies - Revue d'Etudes sur le Conte Populaire

<http://www.degruyter.com/view/j/fabl>

Nejvýznamnější světový folkloristický odborný časopis vydávaný mezinárodní organizací ISFNR publikuje odborné příspěvky v německém, anglickém a francouzském jazyce.

Journal of American Folklore

<http://www.afsnet.org/?page=JAF>

Přední mezinárodní folkloristické periodikum vydávané American Folklore Society, vycházející od roku 1888.

Folklore

<http://www.folklore-society.com/publications/folklore>

Jedno z nejstarších folkloristických odborných periodik, vydávané britskou The Folklore Society od roku 1878.

Journal of Folklore Research. An International Journal of Folklore and Ethnomusicology

<http://scholarworks.iu.edu/journals/index.php/jfr/index>

Další významný folkloristický časopis, vydávaný Indiana University v USA od roku 1965.

The Folklore Historian

<http://www.afsnet.org/?page=TFH>

Odborné periodikum věnované dějinám folkloristických studií, vydávané American Folklore Society.

Přední domácí periodika publikující folkloristické odborné texty

Český lid: Etnologický časopis

<http://ceskylid.avcr.cz/index.php/ceskylid>

Nejstarší domácí etnologický časopis, vycházející od roku 1891, vydávaný Etnologickým ústavem AV ČR, v.v.i.

Národopisný věstník

<http://www.narodopisnaspolecnost.cz/vestnik.php>

Druhý nejstarší domácí etnologický časopis vycházející od roku 1906, vydávaný Českou národopisnou společností.

Národopisná revue

<http://revue.nulk.cz/>

Etnologické periodikum vydávané od roku 1991 Národním ústavem lidové kultury. Volně navazuje na odborný časopis Národopisné aktuality vycházející od roku 1964.

Studia Ethnologica Pragensia

<http://www.ff.cuni.cz/fakulta/vydavatelstvi/casopisy-a-rocenky-ff-uk/studia-ethnologica-pragensia/>

Etnologický časopis vydávaný od roku 2010 Ústavem etnologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze.

Lidé města/Urban People

<http://lidemesta.cz/>

Sociálně antropologický časopis vydávaný od roku 1999 Fakultou humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze.

Ethnologia Europae Centralis

<http://ethnologiaec.eu/>

Časopis pro etnologii střední Evropy vydávaný ve spolupráci českých, slovenských a polských odborných institucí.

Cargo. Časopis pro kulturní/sociální antropologii

<http://cargojournal.org/index.php/cargo/index>

Antropologický časopis aktuálně vydávaný Českou asociací pro sociální antropologii.

MONOGRAFIE

Leščák, Milan – Sirovátka, Oldřich:

Folklór a folkloristika. O ľudovej slovesnosti.

Bratislava: Smena, 1982.

Standardní domácí učebnice zaměřená především na slovesnou folkloristiku. I přes relativně starší datum svého vydání představuje stále moderní učební text, který se na s. 90-111 věnuje i otázkám folkloristického terénního výzkumu.

Signatura v knihovně FF UK: Etn-F-318a; Etn-F-318b; Etn-F-318c; Etn-F-318d

Beneš, Bohuslav:

Úvod do folkloristiky.

Praha: SPN, 1989.

Prakticky pojaté skriptum, které je v některých pasážích částečně ideologicky poplatné době svého vydání, ale které obsahuje stále inspirativní přílohy jako závěrečná zpráva z výzkumu lidové slovesnosti, záznamové listy pro jednotlivé vypravěče i jednotlivé zápisy, a návrh folkloristických dotazníků o slovesném folkloru, dětském folkloru a zvykosloví; na s. 66-91 se relativně podrobně věnuje folkloristickému terénnímu výzkumu.

Signatura v knihovně FF UK: Etn-F-1732

Beneš, Bohuslav:

Česká lidová slovesnost. Výbor pro současného čtenáře.

Praha: Odeon, 1990.

Moderně koncipované antologie textů je přínosná především díky úvodnímu teoreticky propracovanému textu a kapitolám charakterizujícím jednotlivé folklorní žánry.

Signatura v knihovně FF UK: Etn-P-83

Gusev, Viktor Jevgenjevič:

Estetika folklóru.

Praha: Odeon, 1978.

Přehledový text předního ruského folkloristy, dříve používaný jako vysokoškolská učebnice. I přes starší datum svého vydání stále přináší fundovaný přehled mezinárodních folkloristických přístupů a návrh na obecné uchopení folkloristické problematiky ze strany marxistické estetiky.

Signatura v knihovně FF UK: Etn-F-489a; Etn-F-489b; Etn-F-489d; Etn-F-573a; Etn-F-573b

Janeček, Petr (ed.):

Folklor atomového věku. Kolektivně sdílené prvky expresivní kultury v soudobé české společnosti.

Praha: Národní muzeum – FHS UK, 2011.

Kolektivní monografie šesti autorů seznamuje s folklorem a kulturou čtyř sociálně distinktivních skupin české společnosti 20. a 21. století (děti, vojáků základní služby, trampů a příslušníků hudebních subkultur) a je dostupná volně ke stažení na:

<http://www.nm.cz/Publikace/Elektronicke-publikace/Folklor-atomoveho-veku-Kolektivne-sdilene-prvky-expresivni-kultury-v-soudobe-ceske-spolecnosti.html>

nebo na:

<http://fhs.cuni.cz/FHS-641.html>

Brunvand, Jan Harold:

The Study of American Folklore: An Introduction.

New York: W. W. Norton, 1998.

Čtvrté vydání nejpoužívanější americké folkloristické příručky seznamující s folkloristikou jako vědní disciplínou. I přes svůj název je v mnoha aspektech aplikovatelná i pro výzkum folkloru v českém prostředí; cenné jsou především kapitoly detailně popisující jednotlivé folklorní žánry.

Signatura v knihovně FF UK: Etn-F-1783

Georges, Robert A. – Jones, Michael O.:

Folkloristics. An Introduction.

Bloomington: Indiana University Press, 1995.

Moderně pojatý úvod do folkloristiky, alternativně konceptualizující předmět jejího studia jako:

1) historický pramen, 2) žánrově definovaný transmittovaný kulturní prvek, 3) součást kultury, a 4) typ lidského intencionálního jednání. Publikace zaujme především více než 400 příklady z nejrůznějších etnických, jazykových, genderových či profesně definovaných kultur či subkultur z celého světa. Folkloristiké terénní praxi ale věnuje poměrně malou pozornost.

Signatura v knihovně FF UK: Etn-P-101.

Gerndt, Helge:

Studienskript Volkskunde. Eine Handreichung für die Studierende.

München: Waxmann, 1997.

Jedna z nejpraktičtější koncipovaných souhrnných příruček pro začínající studenty etnologie, všímající si i problematiky folkloristického výzkumu.

Signatura v knihovně FF UK: Etn-H-931.

Terénní dokumentace folkloru
Metodická příručka
verze 1.0
Petr Janeček

Ústav etnologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze
Praha
2014

Tento text byl vytvořen v rámci projektu
Vnitřní soutěže FF UK pro Rozvojové programy na rok 2014
„E-learningová inovace folkloristických předmětů oboru Etnologie
s akcentem na odbornou praxi studentů“

